

CHRISTOPHER HAIGH: *English Reformations. Religion, Politics and Society under the Tudors*. Oxford, 1993 367 s. £ 12.50 (Indb. £ 35).

Med Oxford-historikeren Christopher Haighs nye værk foreligger den første samlede revisionistiske helhedsfortolkning af reformationenens historie. Dette er ensbetydende med, at A.G. Dickens' klassiker, *The English Reformation* (1. udg. 1964), forsøges fortrængt som emnets autoritative værk.¹

Allerede i titlen og forordet anslås polemisk det revisionistiske tema. Der var ikke nogen »the reformation«, men indtil flere. Afbrudt af tilbageslag afløste de hinanden i et særdeles uforudsigeligt og tilfældigt mønster. Forestillingen om reformationen er whig-historikernes myte – baseret på en teleologisk oplættelse af det historiske forløb som følgende en direkte og fast bane med retning mod det liberale samfundsidealets fuldbyrdelse. Underkastes tidsrummets historie en fordomsfri granskning står det imidlertid klart for forfatteren, at den fremherskende whig-tolkning definitivt kan tilbagevises.

Haighs alternative tolkning vokser ud af kritikken rettet mod selve grundlaget for Dickens hovedværk. Dette værk har to forudsætninger. For det første, at reformationen uafhængigt af den politiske reformation vandt støtte i kraft af konverteringer, og for det andet, at den protestantiske bevægelse var en etableret magtfaktor i årene forud for Mary Tudors tronbestigelse i 1553. Haigh afprøver Dickens' tese ved at underkaste den en separat analyse for perioderne: de første par årtier før 1530, 1530-38, 1538-46, 1553-58 og endelig 1558-63.

Behandlingen af tidsrummet før 1530 tager hovedsageligt sigte på at påvise, at både katolicismen og den katolske kirke var grundlæggende sund og i fuld vigør. Således bestrides Dickens' opfattelse af, at en udbredt anti-klerikalisme udgjorde en katalysator for protestantismens udbredelse. Under henvisning til ny forskning i lokalhistorisk arkivmateriale forsøges det modsatte godtgjort. Den rene lære havde tag i folk. Eksempelvis havde helgendyrkelse aldrig været mere populær. Kilderne bekræfter, at kæmpesummer var øremærket til sjælemesser og reparation af relikvier. Penge som menigheden med stor entusiasme selv tog initiativ til at indsamle. Lige så var opbyggelig litteratur – som den lærde munk Richard Whitfords instruktionsbog, *A Work for Householders* – særdeles efterspurgt. Herom vidner et utal af genoptryk. Og illustrativt er det tillige, at der fandt et mindre boom sted i rekrutteringen af præster, der kunne understøtte disse tendenser.

Ifølge Haigh gælder det samme mønster for kirkeorganisationen. Kirkens ry led ikke under præsters udsvævende liv, manglende uddannelse, griskhed på bekostning af sognebørnene eller organisatoriske fejl og magtmisbrug. Der var kun meget få eksempler på præsters usædelige levned. Til trods for at 90 % af kirkens præstekorps ikke var universitetsuddannet garanterede ret grundige visitationer for standarden af gudstjenesterne. De forløb kun i få tilfælde i modstrid med forskrifterne. Såfremt præster var ikke-residerende fik sognet som

¹ A.G. Dickens, *The English Reformation*, 2nd ed. London. 1989. Den eneste revisionistiske helhedsfortolkning, der foreligger, er Jack Scarisbriks mangelfulde: *The Reformation and the English People*. London 1984. Den debat, som revisionisterne har vakt, er glimrende sammenfattet i Rosemary O'Days anti-revisionistiske bog, *The Debate on The English Reformation*. London 1986. En god revisionistisk introduktion til debatten om Henry VIII's reformation er Richard Rex' helt nye bog, *Henry VIII and The English Reformation*. London 1993.

hovedregel tildelt en kapellan som erstatning. Kirkens domstole var anerkendt for deres effektivitet og hurtige sagsbehandling. Tiendesager var ikke udbredte og bandlysning blev taget meget alvorligt af lokalbefolkningen. Der var tegn på, at kirken blev udfordret på disse to områder, men det var først fra midten af 1540'erne og under indtryk af den såkaldte midt-Tudor økonomiske krise, der fremmede småspirende opløsningstendenser. Der var ganske vist mange processer mod kættere allerede i 1510'erne, men Haigh benægter, at det var lollardiske forløbere for de senere processer vendt mod protestanter. Og Haigh bemærker, at afladshandel aldrig blev en varm kartoffel i England, hvis reformationers forhistorie også i den henseende har meget lidt til fælles med den tyske/de tyske.

Haighs behandling af perioden frem til Marys tronbestigelse har karakter af en mere konventionel højpolitisk historisk gennemgang med et vågent blik for, hvordan tilsyneladende små mindre betydningsfulde begivenheder hen ad vejen tilsammen forårsagede de store, og hvorledes de indvirkede på de historiske hovedaktørers handlinger.

Den politiske reformation var dog ofte betinget af exogene faktorerers dominans – især i form af pludselige udenrigspolitiske konjunkturomslag. Almindelig kendte og ret typiske eksempler herpå er Henry VIIIs ægteskabsforhandlinger. Haigh tilføjer, at tilnærmelsen mellem Frankrig og Kejserriget i foråret 1538 gav anledning til en brat bølge af konfiskationer af klostergoods. Omvendt betød de tyske fyrstendømmers tilnærmelse til Frankrig, at Henrys vægtskål faldt ned til fordel for en alliance med kejser Karl V og en ny katolsk orienteret kurs indtil 1546. Teologiske overvejelser spillede i den sammenhæng en ringe rolle under Henry VIII. På bunden vedblev han at være katolik. Derfor havde lovgivning vedrørende kirken stedse en meget tvetydig karakter. Ved nærmere eftersyn rummer de elementer, der kan tilfredsstille såvel protestanter som katolikker. Derved fastholdtes Tudor-balance-politikken både i forhold til potentielle indre og ydre fjender. Truslen om en luthersk orienteret reformation blev i det store og hele kun anvendt som pression mod pave og kejser – helt afhængig af de givne alliancer og styrkeforhold.

Selv ved tronskifter var det karakteristisk, at det altid var behovet for stabilitet, der blev tilgodeset, når parlamentet diskuterede tronfølgen. Det gjaldt uanset om det var forventet, at den efterfølgende regent ville forkaste den foreliggende kirkeordning. Det var situationen både forud for Edward VI's, Marys og Elizabeths tronbestigelse. Tilsvarende var Lord Great Chamberlain Cromwells fald og det konservative omslag i Henrys kirkepolitik i 1538 delvist betinget af det omfattende oprør, Pilgrimage of Grace 1536.

Haighs analyser af Marys regeringstid har som nævnt brodt mod Dickens' anden grundtese, at protestantismen stod stærkt før 1553. Forskningen har for hele den forudgående periode kun givet nærmere kendskab til 340 protestanter fra universitetsverdenen, dvs. til ca. 10% af det samlede antal registrerede protestanter. Selvom det numeriske omfang i kraft af kryptoprotellantismes udbredelse sikkert har været større er der ingen grund til at tro at der har været tale om andet end en mikroskopisk minoritet.

Snarere finder Haigh det påfaldende, at det katolske parti stod stærkt. Restaurationen af den katolske kirke blev frembåret på en bølge af folkelig opbakning, der i sidste instans skyldtes, at Lord Protector Northumberland i Edwards sidste regeringsår havde udæsket den katolsk prægede folkereligions mange tilhængere – gennem statens konfiskation af landsbykirkernes kostbare gudstjene-

stedstyr. Når den lancerede modreformation mislykkedes i 1558 var det ikke på grund af anti-spanske og -papistiske følelser, men fordi Mary døde ung, og den økonomiske krise forværredes. I dette lange perspektiv fra Henrys omslag i 1538 til 1558 er det Edwards regeringstid 1547-53, der udgør afvigelsen og ikke Marys katolske periode 1553-58. Reformationen fik først gradvist folkelig opbakning i løbet af 1570'erne.²

Skal Haighs værk placeres historiografisk er det efterfølgende påkrævet at vurdere, hvorvidt han har held med sin næsten ikonoklastiske hovedmålsætning, at gendrive Dickens-tesen. En sådan vurdering må tage udgangspunkt i en sammenligning af de to historikers værker.

Det første der springer i øjnene ved en sådan sammenligning er faktisk ligheder snarere end forskelle i deres tilgang til emnet. Ved opmærksom læsning af Dickens' bog står det klart, at hans hovedværk ikke med rimelighed kan stemples som whiggisk teleologisk præget. Også Dickens påpeger, at Henry VIIIs kirkepolitik var præget af ren opportunisme. Betydningen af vilkårlighedens element præciseres yderligere i den seneste udgave (1989). Her tilføjes, at det ikke kan udelukkes, at England som datidens Frankrig og Nederlandene ville have gennemlevet en borgerkrigsperiode – såfremt Mary havde levet længere. Dickens understreger også, at den legitime ret til kronen og dermed frykten for oprør altid havde forrang ved tronbestigelse – uanset om den kommende monark tilsluttede sig den foreliggende statskirkeordning. Tilsvarende har Dickens heller aldrig påstået, at den overvejende del af befolkningen var bevidste protestanter forud for 1553. Tværtimod står der i 1964-udgaven, at protestantismens fremgang var socialt begrænset. Det var især blandt mellemlagene og overklassen i byer og industrialiserede områder, at protestantismen vandt frem.

Den afgørende forskel er således at Dickens betoner de kronologisk dybereliggende forudsætninger – uden at forfalde til teleologisk fremskrivning af det historiske forløb. Når handelscentre var arnested for protestantismen hænger det netop sammen med, at det var her man var modtagelig overfor impulser fra Nordeuropa og her der var folk, som var læsekundige nok til at tiltrækkes af en trosretning, der satte biblen i centrum. Det var ikke tilfældigt, at middelalderens kætterske Lollardbevægelse også havde floreret i disse områder. På denne baggrund signalerede Tyndales oversættelse 1526 af den af Luther kommenterede bibel, at Englands historie har sin plads i den Nordeuropæiske reformations historiske kontekst. Henry skrev ganske vist smædeskrifter mod Luther i 1519, men både hans betroede minister Cromwell og hofkredsen omkring Anne Boleyn var indiskutabelt under indflydelse af Luther. Ligeså var barnekongen Edward VI gennem sin tutor påvirket af protestantisk (calvinsk) tankegang.

Alt dette leder hen mod en diskussion af Haighs metodisk noget selektive fremgangsmåde. Som bekendt var den ene grundpille i Dickens argumentation, at den katolske kirke stod svagt under Mary – bl.a. på grund af den udbredte antiklerikalisme. Mary nåede ifølge Dickens aldrig at gennemføre modreformatoriske træk, der kunne rette op på dens ry. Eksempelvis nævner Dickens, at der ved en visitation i Gloucester stift i 1551 viste sig at være ikke færre end 166 ud af 311 gejstlige, der ikke kunne de ti bud og 34 kendte ikke umiddelbart navnene på de fire evangelister. Hvorvidt disse tal er repræsentative kan selvfølgelig

² Haighs behandling af Mary Tudors regeringstid er meget inspireret af David Loades revisionistiske, *The Reign of Mary Tudor*. London 1979.

diskuteres, men Dickens anfører heroverfor, at det imidlertid er karakteristisk at få kilder om nogen eksplicit anfægter dette billede. Det er ikke mindst betydningsfuldt i lyset af, at protestanterne tilsyneladende vandt kampen om den læsekundige offentlighed. Fra deres eksil lykkedes det at omgå censuren således, at der i Marys regeringstid blev udgivet 114 protestantiske smædeskrifter mod 93 katolske. Haigh affejer de ca. 800 eksil-protestanter som en ligegyldig minoritet. Men Haigh overser, at minoriteter kan have stor gennemslagskraft. De ca. 300 såkaldte marianske bålstraffede martyrer negligeres ligeledes af Haigh, der endog drister sig til at hævde, at Mary ikke personligt ønskede et sådant omfang af forfølgelserne. Den påstand strider klart mod alle kilder, der entydigt peger i retning af, at dronningen med stor entusiasme opildnede denne klapjagt. Det bør heller ikke overses, at modstanden mod Mary antog mere åbenbare og organiserede former – fx var underhuset imod store dele af Marys kirkelovgivning. Oppositionen var ganske vist ikke religiøst begrundet, men dens eksistens kan i hvert fald ikke tages til indtægt for en dybtfølt konsensus om religiøse hovedspørgsmål.

Selvom det ikke lykkes for Haigh at gendrive Dickens' klassiske fortolkning rummer bogen store sidegevinster i kraft af Haighs umiddelbart fordomsfrie og sympatiske udgangspunkt: at ville fortælle historien om, hvordan små begivenheder hen ad vejen forårsagede de store, og hvorledes de tilsammen indvirkede på aktørernes handlinger. Det har resulteret i originale indfaldsvinkler og metodiske landvindinger. Særlig indsigtfulde er afsnittene om den folkekirkelige religiøst-kulturelle konservatisme. Det er da også Haighs oprindelige specialeområde. Haighs studier maner til varsomhed med at tage lovgivning til indtægt for forhastede konklusioner mht. hvor hurtigt reformationen skred frem. Påbudene blev sjældent implementeret lokalt. Tydeligvis havde den skriftbaserede protestantiske trosretning et kommunikationsproblem i forhold til den brede befolkning, der satte pris på den katolske kirkes festivitas og kirkeøl. I disse omskiftelige tider fandt sognepræster forvirringen så total, at de ofte gemte helgebilleder til bedre tider eller bare nøjedes med at overklistre pavens navn på kirkens bøger.

Afslutningsvis er det værd at knytte en kommentar til den revisionistiske tradition, som Haighs værk indgår i. Haighs værk har således flere af de karakteristika som kendetegner revisionismen, dvs. forbehold overfor såkaldt progressive historiske spring, eliteerne opfattes som de virkelige aktører, omvæltning ses som totalitær og forandring som betinget af kortsigtede politiske mål. Når Haigh i forordet skyder Dickens og andre i skoene, at de er forudindtaget på grund af deres samtids protestantiske og liberalistiske idealer – burde han måske feje for egen dør. Man fornemmer på flere historikers politiske og religiøse tendens, at det nye paradigme er påvirket af ideologiernes sammenbrud i det sidste årti. Det giver den historiografiske debat ekstra livskraft og saft, at den er præget af mennesker med et klart værdigrundlag, men det er uheldigt når engagementet overskygger deres dømmekraft. En komparativ analyse af revisionismens videnskabssteoretiske og sociologiske grundlag er slemt savnet.³

Anders Holm Thomsen

³ Alan Knight har skitseret revisionismens anatomi i artiklen, *Revisionism and Revolution: Mexico compared to England and France* Past and Present no 134, 1992.